

Tri nove knjige Dubravke Ugrešić

Svetlana Slapšak 27/03/2022

Prikaz knjiga: „Tu nema ničega!“, fotografije Davor Konjikušić; „Crvena škola – Red School“, sa Branislavom Dimitrijevićem; „Brnjica za vještice“, Multimedijalni institut, Zagreb, 2020. i 2021.

Dobila sam ih u paketu, sad ih pročitavam treći put, prelistavam stoti put. Prve dve su knjige za čitanje i maženje: savršeni dizajn čini ih prijatnim za ruku, ne samo za oko – svileni dodir i pomeranje paus papira, sklapanje dvostrukih listova kako njima odgovara i somotasta crvena knjiga sa reljefom, opire se prelistavanju, ali zato pri tome pušta zvuk sličan mačjem predenju. Treća je igra sa sećanjem, podseća na – recimo – disidentska izdanja 70'-80', sa psihodeličnom zelenom bojom korica i figurom preuzetom sa popularnih gravura 16. i 17. veka, tačnom vizualizacijom naslova. Knjiga utisaka, knjiga sećanja i manifest u obliku intervjua autorke sa Merimom Omeragić.

Tu nema ničega! je zbirka eseja iz banja, okvirno. To je tema fotografija, sjajne kolekcije ničega, magle, praznoga – sem bodljikave žice na slovenačko-hrvatskoj granici. Reči recepcionera u turističko-informativnom centru objašnjavaju svet voda i lečenja koji naseljavaju bogati Rusi ili bolesni Hrvati koji traže lek u Republici Srpskoj: dodajem slovenačke penzionere koji imaju svoju autobusku liniju do banje u Bosni i srpske koji se snalaze u mađarskim banjskim selima, daleko od budimpeštanskog banjskog glamura. Sav taj svet opustelih hodnika, radnji, lokala, polja, post-brutalističkog betona, odsečen od svog realnog

sveta, u kojem su porušeni spomenici, eksplodirane i zapuštene kuće, tragovi rata, znaci beznadežnog prilagođavanja i sveži grobovi, onaj su deo u kojem naslov zvuči kao stroga zabrana: ne samo da melanholično nema ničega, nema ni sećanja, jer je zabranjeno, nasilno skriveno – nemoj ni pitati, ne smeš pitati. Niko ne zna, neka te se ne tiče. Jer skrivene ruševine su brbljive.

Mokoš se šćućurila, uvukla glavu u svoju kuću-telo na kokošnjim nogama, noge spustila da se greje svojim perjem. Okolo je močvara, na njoj magla: svet slovenske mitologije. Ova knjiga objašnjava šta se događa kada roman *Baba Jaga je snijela jaje* spava: ništa. Istovremeno je knjiga i popravni ispit za sve koji nisu dovoljno dobro i produbljeno čitali roman, sa svim pitanjima-trikovima, objašnjenjima, sa svim dugim ćutanjima i prazninama koje dopunjavaju temporalnost romana. *Tu nema ničega!* kao kobno vodeno biće, zavodničko ili čudovišno, rusalka ili vodenjak, vuče čitaoca/čitateljku sve dublje u mutnu vodu, paru, toplotu, gde ga davi svojim dugim zelenim kosama ili ga/ju preobražava u vladara/vladaricu vodenog sveta.

Suviše je lako i plitko reći da je putovanje po banjama metaforično, jer možda zapravo uopšte nije. To je realan pohod po potrebi, kiču, cenzuri, stvarima koje već trideset godina opredeljuju nesposobnost da se vidi, čuje, potvrdi, kaže bar deo onoga što manje-više svi koji su doživeli dobro znaju, ali neće, ne mogu ili ne smeju da kažu. Knjiga je zastrašujuće napeta, jer kroz sav taj magleni i neobično mirni svet probija se krik, užas prošlosti, sve ono što se ne sme, sve ono što nam se u glavama ponavlja

kad do nosa zaronimo u toplu vodu. Jer od toga se niko ne može izlečiti. Banje su mesta nemog priznanja, jer su gosti stari, sami sa svojim telima, okruženi pustim, nenaseljenim paklom u kojem ih proganja samo sećanje. Koliko ih je vodi priznalo...

Dubravka Ugrešić na početku teši svoje čitalaštvo – podseća na istoriju banjske kulture, na posebno značenje banje u slovenskom svetu, na običaje i mitove. Čitajući subjekt – a šta će drugo – veruje pišućem, prepoznaje znake ali ne i zavođenje, pada u zamke, drži se putopisa, sve dok sve to polako ne nestane i on se ne nađe u *ničem* koje se na njega obrušava sa sećanjem. Sva su ta mesta negde, okružena nečim, na ruševinama nečega, na grobu nekoga, između nekih nestalih. U pitanju je magično lečenje, poznato iz antike, koje Dubravka Ugrešić nudi: zove se inkubacija, spavanje na svetom mestu, obično pored vode, ispod svetog drveta (jasika), ili u svetilištu (banji) koje to nudi i reklamira.

Bolesnik/bolesnica u snu doživi izlečenje, ili bar dobije savet, ponekad u obliku slika i vizija, kako da se izleči. Dobro, reći će iskusniji čitaoci, to Dubravka radi, to književnost radi, samo je medicina tom lečenju dala kobno značenje: vreme koje protekne (kao u snu) dok još ne znamo da smo bolesni. Ne, nemojte biti toliko iskusni: majstorica inkubacije pokušava da izleči naknadno, posle bolesti, tako što ćemo je se (kao u snu) setiti. Neka me neko zaustavi pre nego što izvučem odrednicu *inkubacijska proza*. No, bar putopisna sigurno nije.

Crvena škola – Red School je prelepa, iskrena, konkretna knjiga, u kojoj se istražuje primarno, kognitivno, naivno jednog ideološkog i antropološkog sistema: kako se učilo u prošlosti, ne samo u Jugoslaviji, nego i drugde, blizu i daleko. Tema je konkretna, to je ponovno

premišljanje [izložbe](#) od pre deset godina, održane u Beogradu, i istovremeno je to rezultat obuhvatnog filološkog, pre svega leksikološkog istraživanja: svaka faza tog istraživanja smeštena je prvo u svoj istorijski i pojmovni kontekst, a zatim u komparativne odnose i konačno u svoje posledice mnogo, mnogo docnije. Svaki filološki posao, po mom dubokom uverenju, otkriva autorsku imanentnu poetiku i uz to još ima i teško vidljivu, ali uhvatljivu autobiografsku crtu, jer filologija se trudi da bude egzaktna. Tako i Dubravka Ugrešić u ovom širokom i obuhvatnom radu o bukvarima ocrtava svoje školovanje – drugim rečima, život i poetiku. Bogato ilustrovana i sa autorskim intervencijama, ova knjiga raskriva metode kojima se najmanje jedinice značenja pretvaraju u čitave konceptualne konstrukte koji govore o svetu u kojem su nastale. Iz prvog *am – ma* čita se istorijski, društveni, običajni sistem, postavljaju se na realna mesta hijerarhija, soj, granice mašte, vaspitanje odnosno sloboda, ukratko sve. Slike su, premda statične, pune neslućene i u stvarnosti nemoguće mobilnosti – sve hoda, trči, vozi, leti, plovi. Dete se od prvih reči uči ideološkom modelu u kojem treba da vidi svet. Zavisno od društva, poučava se da prepoznaje elemente i da ih samo odnosno uz pomoć učitelja povezuje u lance smisla... u najboljem slučaju. Inače, daje mu se odmah obavezna shema, u koju posle stavlja nove naučene elemente na njihova predviđena mesta. Ovaj drugi slučaj lakši je za čitanje i još se može proveravati sećanjem. Onaj prvi mnogo se teže prepoznaje i mnogo ređe sreće, nepredvidljiv je i zato tako neuporedivo dragoceniji. Dubravka Ugrešić sledi oba toka, presreće ih u najzanimljivijim trenucima, i sebi otvara široko područje asocijacija i paralela. Tako istraživanje rečnika pedagogije postaje pedagoški projekat

za sebe, koji se očekivano širi na kulturu, proizvodnju knjiga i znanja, čitanje samo.

Ako je prethodna knjiga istraživala naizgled prazno, ova knjiga istražuje naizgled puno, usvojena značenja, primljene i sumnje lišene ideje. To omogućava Dubravki Ugrešić da kognitivni model jugoslovenskog socijalizma poredi sa današnjim nemerljivim, nepouzdanim i u osnovi nepismenim načinom sticanja nečega što ni po jednoj definiciji ne odgovara znanju. I istovremeno, to nepismeno znanje upakovano je u čvrsto stisnute pakete sa zaostalim školama mišljenja: to je nezaslužan kompliment, nije reč o školama mišljenja, nego o dronjcima naracija koje, uz strah i licemerje i na plodnom tlu bede i očajanja, imaju za cilj samo da pritiskaju i guše, nikako da poučavaju. Ko sve sudeluje i zarađuje na tom „projektu“? Knjiga Dubravke Ugrešić, već postavljanjem pitanja, postaje otvoreno politička, i to u problemu koji je ključan za svaki sistem, naročito za loš. Pitanje koje se postavlja u sve tri knjige, o tome šta je i čemu služi nostalgija, u ovoj knjizi dobija neočekivan odgovor: pored sveg prerušavanja, farbanja nejasnim emocijama i manipulisanja, nostalgija je u osnovi uznemirujuće politička. Kad je mrzite, protivite se svakoj laži, i o prošlosti i o sadašnjosti. Što se budućnosti tiče, izgleda da je u njoj nostalgija još najkorisnija. Tako otprilike možemo da čitamo političku nameru Dubravke Ugrešić i u njoj nešto neočekivane nade, retkog sastojka njenog pisanja. Knjiga je, uostalom, crvena.

Brnjica za vještice je intervju koji je rastao, menjao se i konačno dosegao veličinu i moć knjige objašnjenja. U knjigama objašnjenja obično ljudi velikih ostvarenja raspravljaju sa ocenama koje su dobili, sa zabludama

koje su im pripisane ili korišćene za tumačenje njihovog dela, za objašnjenje nejasnoća i nerazumevanja. U ovoj knjizi Dubravka Ugrešić ne raspravlja o njima, jer ih nema, bar ne dovoljno, već pokušava da razreši misteriju zašto ih nema, i zašto je analitičko mišljenje potpuno začutalo pred paušalnim, još tačnije pred tračom, psovkom, denuncijacijom, namernim ćutanjem ili neverbalnim gestovima. Time knjiga gubi svako apologijsko značenje i postaje, bez nepotrebnih šumova, poetičko objašnjenje. I zašto je, zaboga, nisu čitali/čitale? U tome smislu, knjiga je namenjena čitanju i istraživanju u budućnosti, i uperena je protiv jednog, najopasnijeg protivnika, površnosti. Utešno je to što oni, površni, time postaju potpuno nevažni.

Za polaznike škole mišljenja iz koje mogu da pristupe tumačenju književnosti Dubravka Ugrešić otkriva i objašnjava svoju mrežu asocijacija i svoje citatno polje. U njemu se nalaze mnoga očekivana i mnoga neočekivana dela, odnos prema žanrovima, odnos prema vladajućim vrednostima i *vrednostničarima* (moj skromni terminološki dodatak). Vrednostničari, posebna izrazito patrijarhalna grupa književnika, koja je već iznedrila treću i četvrtu generaciju, diktira iste vrednosti, nepromenljive u monarhizmu, socijalizmu, nacionalizmu i alkoholizmu, sem u ukrasnim detaljima i u redu, koji može biti promenjen po potrebama. Zajednički im je pogled preko ženskih glava, književnih posebno, sem ako se nisu lepo poređale u ešalon potpornica i zavidljenica. U međunarodnim okvirima, u kojima vrednostničari svako malo poskoče da vide koji su na redu za Nobela, tržišno određuje sve ostalo, s tim što se kriterijumi, kao i moda, menjaju sezonski. Ove sezone se, recimo, dobro nosi marksizam svetlih boja, kariran, ležerno ogrnut ženskim pismom. Neko ko tako suvereno vlada ironijom, sarkazmom,

groteskom i burleskom kao Dubravka Ugrešić, ne šteti bez razloga i zasipa čitalaštvo nekim od najveselijih definicija i opisa onoga što danas znači književnost. Zato se ova njena knjiga može porediti sa *Časom anatomije* Danila Kiša, koja je za celu generaciju uzela meru tadašnjim vrednostničarima i poučila nas kako se piše pismeno (ili se ne piše): pokušaj je morao biti uzaludan, ali ako je uneo plodnu zabunu u bar nekoliko glava, a jeste, imao je smisla.

Glavna tema knjige je feminizam. Izvesno je da ratni i posleratni feminizam nije tačno znao šta da radi sa Dubravkom Ugrešić, dok se ona, logično, nije trudila da se „uklopi“. Najmlađa generacija, koja pokazuje jasne znake nepristajanja ni na jedno staro zameranje, nedavno je smislila nagradu koja nosi ime naslova slavnog romana Dubravke Ugrešić. Nagrada je završila kao „Štefica“, samo jedan član žirija uporno je ponavljao tačan naslov. Istina je, ne može se ironičan naslov upotrebiti za nagradu. Sem jedne formalnosti koju bismo sa malo soli prihvatili, zašto se nagrada ne zove jednostavno „Dubravka Ugrešić“? I tako zapravo stupamo u prostor temporalnosti koji u ovoj knjizi Dubravka Ugrešić zavija, sasvim ajnštajnovski, tako da se paralelna vremena sretnu. Sa te druge strane, pogled na feminizam ne gubi ništa od oštine: naprotiv, mora dobijati, jer su se legendarna dva koraka unazad rastegla kao u usporenom filmu za ovih tridesetak godina. Gubici su takvi da se feminizam mora rekreirati u neuporedivo moćnijem obliku i ne sme dozvoliti nikakvo kompromisno slizavanje sa tržištem, kapitalizmom i patrijarhalnim panjevima: sve to danas može da se prilepi na toleranciju. *Brnjica za vještice* opominje da se nešto važno izgubilo na putu.

U knjizi Dubravka Ugrešić otkriva neke vidove svoje poetike koji su se od početne posvećenosti književnom postupku i njegovom izvrtanju promenili i uključili folklorne i antropološke interese, u koje spada i kič. I isti stari neprijatelj, nacionalizam, ubica svakog identiteta, same kulture i usamljene pameti, doživljava u knjizi neslućene nove oblike kritike, tačnije pulverizacije. Iz te perspektive, sve minorne osobe, napadi, podlosti, pa i sam egzil dobijaju svoje tačne dimenzije, koje su toliko male da se ne mogu ni meriti. Ostaje samo ono što se ne boji promene ugla, značenja, pogleda, jer je pri svakoj promeni stvoreno nešto neočekivano. Zato je ova knjiga tako daleko od jadikovanja, a tako blizu proročanstvu – koje je užasno. No put do užasa obećava mnogo više nego bilo koje tolerantno pomirenje.

Peščanik.net, 27.03.2022.